

SAKA ETNONİMİNİN ETİMOLOJİSİ ÜZERİNE

Fuzuli Bayat*

Sak veya *Saka* etnoniminin etimolojisine geçmeden, bu Türk kavminin bazı tarihî ve etnografik eserlerde yer alan özelliklerine değinmek gerekir. Yunan eserlerinde *Skyth*, Farslarda *Saka* olarak adlandırılan bu kavim, M.Ö. 8-7. yüzyıllarda *Sak* (İskit) topluluğunun hâkimiyeti ele geçirmesi ile *İskit-Saka* adı ile tanınmıştır. Çin kaynaklarında *Soy*, *Se*, *So*, *Su* şekillerinde kaydedilen ve en eski Türk soyu olarak nitelendirilen¹ bu boy birleşmesi Çin'in batısından Karadeniz sahillerine kadar uzanan geniş bir sahada büyük bir devlet kurmuştur.

M. N. Özerdin'e göre, M.Ö. 2500 yıllarında Çin'de tek devlet ve tek bir uygarlık şekli ortaya çıkmadan önce, ayrı ayrı yerli kültürlerin ve çeşitli halkların yaşadığını görüyoruz. Tespit edilen altı yerli kültürden birisi kuzeybatı yani, Proto-Türk kültürüdür. Önceleri avcı kültürü iken sonradan çoban kültürüne dönüşmüştür.² Büyük bir ihtimalle demirci olan bu Proto-Türk kavimleri zamanla Çin'in kuzeyinde devletler de kurmuşlardır. Bunlardan birinin Altay-Sayan dağları civarında ve çok büyük ihtimalle M.Ö. 4.-3. binyıllarda Türkistan'ı, Altay'ı ve Hindistan'ı da içine alan Altay devleti olduğu bilinmektedir. Altay devleti yine büyük bir ihtimalle M.Ö. 2. binyıllarında şimdiki İran'ı ve M.Ö. 1700-1500 yılları arasında Hindistan'ı işgal eden Ari adlı Hint-Avrupalı bir ırk tarafından yıkılmıştır.

* Prof. Dr. Fuzuli Bayat, Gaziantep Üniversitesi, Fen. Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. öğretim üyesi.

¹ Bkz. Aristov, N. A., "Zametki ob Etničeskom Sostave Tyurkskih Plemyon i Naradnostey i Svedeniya ob ih Çislennosti", *Jivaya Starina*, vıp.3-4, St. Petersburg, 1896; Grigorev, V. V., *O Skifskom Narode Sakah*, St. Petersburg, 1871; Grumm-Grijimaylo, G. E., *Belokuraya Rasa v Sredney Azii*, St. Petersburg, 1909.

² Özerdin, M. N., "Chou'lar ve Bu Devirde Türklerden Gelen "Gök Dini", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C.27, sayı 105, 1963, s.3.

KARADENİZ ARAŞTIRMALARI - I

A. İnan'a göre, tarihin başlangıcından itibaren Türklerin büyük fütühatlarının en önemlisi iki şey sayesinde olmuştur: At besleme ve demircilik. Türk, Çin, Arap ve Fars tarihçileri ve coğrafyacıları Türklerin dedelerinin demirci olduğunu bildirmektedirler.³ İskitler Avrupa halklarına ve doğu halklarından İranlılara ata binmeyi, at üstünde savaşmayı öğrettikleri gibi, ayağa kadar uzayan etekleri çıkarıp şalvar giymeyi de öğrettiler. Türkler kısa, deri kürkleri giyer, başlarını deri kalpakla örterlerdi. Çin, Yunan, Fars, Arap, Rus, Gürcü ve Ermeni kaynaklarında Türklerin giyimi hakkında yeteri kadar bilgi verilmiştir.

Bisner, kafatası kemiklerine dayanarak İskitlerin Turani ırka mensup olduklarını söyler.⁴ Buna dayanarak, Orta Asya'da, Altay'da yaşamış olan Turani ırkın hayvan motifli sanatının da benzer olması gerektiği sonucuna varabiliriz. Hayvan stili, Moğolistan'dan Karadeniz'e geniş bir alana yayılmıştı. Karakterine, semiyotik sembollerine göre hayvan stili, coğrafya ve zaman farklılıklarına rağmen (M.Ö. 2000 yılından, M.S. 9. yüzyıla kadar) tamamen aynıydı. Türk resim sanatı, halıcılık, deri işlemleri şüphesiz hayvan stili üzerine kurulmuştu.

İskit kurganları ile Altay kurganları, Orta Asya kurganları ile Ural kurganları benzer şekilde olmanın yanında, eşyalar bakımından da aynıdır. S. İ. Rudenko'nun 1929 ve 1947 arasında aralıklarla kazdığı Altay'daki Pazırık ve diğer kurgan kazıntıları M.Ö. 5. yy'daki kültürün Karadeniz kıyılarındaki M.Ö. 7-6. yy. İskit kurgan kültürü ile aynı olduğunu gösterir. At eyerlerinin ve yularlarının da İskit-Sakalarla Hunlar arasında aynı olduğu defalarca kaydedilmiştir. Türkler (İskit-Sakalardan Müslümanlığı kabul eden Türklere kadar), ölüyü ya yaprakların döküldüğü sonbaharda, ya da ağaçların çiçeklerini açtığı ilkbaharda defnedilerdi. Ölü'nün atının kesilerek kurban edilmesi, hizmetçilerinin, atlarının, silahlarının savaşçı ile beraber gömülmesi âdeti, istisnasız bütün Türk boylarında vardı.

At sütü içen, at eti yiyen, atlı göçebe hayatı yaşayan Türklerin, eski ve değişmez âdetlerinden biri de öldürdükleri düşmanın kafa tasından kadeh yapmaları idi. Herodot'un, İskitlerin bir kolu olan İssedonların uyguladıkları, öldürdükleri düşmanların kafa taslarından kadeh yapma geleneği hakkında verdiği malumatın⁵ Hunlarda, Bulgarlarda ve Göktürklerde de

³ İnan, A., *Makaleler ve İncelemeler, c.II*, Ankara, 1991, s.229.

⁴ Rásonyi, L., *Tarihte Türklük*, 3. baskı, Ankara, 1993, s.13.

⁵ Bkz. Bernştam, A. N., *Oçerk İstorii Gunnov*, Leningrad, 1951, s.99; Şelov, D. V., "Skifi", *İşeznuvşie Narodi*, Moskova, 1988, s.70; Ögel, B., *Türk Mitolojisi*, Ankara, 1989, c.1, s.558.

olduğuna dair bilgiler mevcuttur. Türkler arasında geniş bir alana yayılmış olan düşman başından kadeh yapma geleneğinin temelinde, öldürülen düşmanın gücünün ve kahramanlığının kendilerine geçeceği inancı vardı.⁶ Atlı göçebe geleneğini ve yaşamını koruyan Safevi devletinin kurucusu Şah İsmail'in, öldürdüğü Özbek hükümdarı Şeybani'nin kafa tasından kadeh yapmasının nedenini de aynı gelenekte aramak gerekir.

İranlılarla savaşan Türk kavminin adı Yunanca'da *Skyth*, Farsça'da *Saka*, Sanskritçe'de *Şaka*, Çince'de *Sai* idi. Budizmi oluşturan efsanevi prens Gautama'nın *Şakyamuni/Sakyamuni* adlanması ve Hintlilerin içine prensin mensup olduğu kabilenin dışarıdan gelmesi (Cevahirlel Nehru kızına yazdığı bir mektubunda bu durumu özel olarak belirtir) düşündürücüdür. Saka etnonimiyle ilgili etnotoponim *Şeki* (Azerbaycan'da yer adı) adı ile korunmuştur ve bu ad *Şakyamuni* ile bağlantılı olarak görülmektedir. Besütun yazıtları da bu Saklardan bahseder. K. Ritter'in, farkında olmadan *sak* sözünün halk değil, dinî anlam ifade ettiğini söylemesi de bu fikri ispatlayacak bir başka delildir. Onun incelemelerine göre Karadeniz'in kuzey ve batı kısımlarında yaşayan İskit-Sakaların, İranlıların dininden farklı ve İranlıların dinine düşman müşterek bir dinleri vardı.⁷ Burada şunu da belirtelim ki, hem hayat, hem kültür, hem de dinî inançları ile İranlılardan kesin şekilde ayrılan İskit-Sakaları, nedense bazı Avrupa ve Rus bilim adamları göçebe İranlılar olarak araştırmaya çalışmışlardır.

İ. Dyakonov, *Skyth* (İskit) kelimesinin eski Yunanca'da *Skythe* olduğunu yazar ve bu etnonimin Asur kaynaklarında *Aşguzay*, *Aşguzay* (muhtemelen Dış veya Taş Oğuz anlamında); Babil kaynaklarında *İşguzay* (ülke olarak İşguza, İşguzay sözünün İç Oğuz olabileceği ihtimali güçlüdür); eski Yahudilerde *Aşguz* şekillerinde çeşitlendiğini bildirir.⁸ Bu da Saka adının Oğuz adıyla aynı kökten gelebileceği ihtimalini göz önüne getirir.

Hunlardan bahseden Avrupalılar (elçiler, tarihçiler, siyasetçiler, seyyahlar), onlar için daha anlaşılır bir terim olan *İskit* kelimesini kullandılar veya onların da İskit olduklarını söylediler. Meselâ, 5. yüzyılda, Bizans elçisi sıfatı ile Atilla'nın yanında bulunmuş olan Priskus, yazılarında "Hun töresi", "Hun dili" ifadeleri yerine "İskit töresi" ve "İskit dili" kavramlarını kullanmıştır. Atilla'nın sarayında beyaz elbiseli kızların İskitçe

⁶ Pletneva, S. A., "Peçeneği", *İşceznuvşie Narodi*, Moskova, 1988, s.42.

⁷ Grigorev, V. V., *O Skifskom Narode...*, s.107-108.

⁸ Dyakonov, İ. M., *İstoriya Midii*, Moskova-Leningrad, 1956, s.242-243.

şarkılar okudukları hakkında bilgiler verilmektedir.⁹ Karadeniz sahillerinde uzun süre hükümran olan (M.Ö. 7. yüzyıldan M.Ö. 2. yüzyıla kadar) İskitleri, Bizans tarihçileri çok iyi tanıyorlardı. 7. asrın Bizans tarihçisi Theophylaktos Simokatta, Avar Türklerini İskit soylarından biri olarak kabul eder.¹⁰

İ. Pyankov'a göre, *İskit Mazkitler* (Massaget) adı altında, asıl Türkler kastedilirdi.¹¹ A. Bernştam Türk etnosunun aslını doğrudan Hunlara, Hunların da aslını doğrudan İskitlere bağlamıştır.¹² Göktürkler hakkında yazan Bizans tarihçisi Menandros, 568 yılında Roma elçileri Türk kağanlığına gelirken, elçilerin yanan ateşlerin arasından geçerek temizlendiklerini; elçilerin şahitliğine göre, bu merasime iştirak eden şamanların, İskitlerin dilinde dua okuduklarını ve konuştuklarını kaydeder.¹³ Hatta 15. yy'da Timur'un ordusuna da Bizans kaynaklarında Skyth denildiği bilinmektedir.¹⁴

Bütün bu ayniyetler hakkında bilgi veren Bizans tarihçileri, *İskitlerin, Hunların, Türklerin* sadece aynı milletler olduklarını değil, ayrıca onların mitolojik ve etimolojik bakımdan da aynı hayvan adını taşıdıklarını iyi bilirlerdi. Benzer süreç Oğuz-Mete paralelliğinde, Hunların idare etme sistemlerinin Göktürklerde, Oğuz Yabgu devletinde tekrarlanmasında, Akhunların Akkoyunlulara, Karahunların Karakoyunlulara dönüşmesinde, Guzların Rus salnamelerinde Torki, Bizans belgelerinde Uz diye adlandırılmasında da görülmektedir.

Eski kabile adlarından bazıları Ay merkezli inanç bağlamında çözümlenebilir. Sak veya Saka adı da bu açıdan Ay Tanrı inancının bir yansımasıdır. Eski Türklerin astral kültüründe Ay'a büyük önem verilirdi. Daha eski çağlarda kozmogonik mit, Ay'ı Yaratıcı Tanrı olarak kabul ederdi. Ay'a tapınma, İskit Sakalarda, Kimmerlerde ve esasen de Hunlarda önemli bir yer tutardı.¹⁵ Ay'ın, Türk dinî-mitolojik sisteminde yaratıcı kudret ve mutlak iyilik sembolünden erkek veya kadın gibi tasavvur e-

⁹ Udolçova, Z. V., "Diplomatiya Ranney Vizanti", *Voprosi İstorii*, No:2, Moskova, 1983, s.101.

¹⁰ İlovayskiy, D., *Razıskaniya o Naçale Rusi. Vmeste Vvedeniya v Russkuyu İstoriyu*, Moskova, 1882, s.244.

¹¹ Pyankov, İ. V., "Massagetı Gerodota", *Vestnik Drevney İstorii*, No:2, 1975, s.64.

¹² Bernştam, A. N., "Proishojdeniya Turok", *Problemi İstorii Dokapitalistiçeskogo Obşestva*, No:5-6, 1935, s.49.

¹³ *Vizantiyiskie İstoriki*, St. Petersburg, 1860, s.376.

¹⁴ Baykara, T., *Türk Adının Anlamı*, Ankara, 1998, s.41.

¹⁵ Bayat, F., *Oğuz Epik An'anesi ve Oğuz Kağan Destanı*, Bakü, 1993, s.141.

dilmesine kadar gelişim göstermesi Prototürk döneminden beri bu kültürün Asya göçebeleri arasında yaygın rolünden haber verir. Göçebe Türkler Ay'a göğün ve yerin ebedî bekçisi olarak bakmaktaydılar. Bu nedenden ki, Türk destan ve efsanelerinde Ay kültürünün bazı yönleri ile beraber, koruyuculuk ve bakirelik simgesi olduğu da bilinmektedir. Özellikle eski Türk mitolojik düşüncesinde Ay'a atfedilen mistik sıfatların diğer halklarda bu veya diğer şekilde benzerlik oluşturması Ay merkezli mitolojik düşünceyle ilgilidir. Zamanla Ay kültürü diğer dinî sistemlerde de etkili olmuştur. Hıristiyanlık'ta ve İslâm'da bunu açıkça görebiliriz. Bir zamanlar Polonyalı bilim adamı Nemojewski "İsa Tanrı" adlı eserinde, "İsa, Ay'dan başka bir şey değildir" diye yazmıştır.¹⁶ A. Caferoğlu, V. V. Stasov'un 1902'de yayınlanan makalesinden aldığı bilgiye dayanarak, İskitlerde ve Hunlarda Ay şeklini andıran üç çatallı aletten başka, ucunda Ay şeklinde demirden tasviri olan kırmızı bir kumaşın takılması ile kullanılan diğer bir askerî amblemin de mevcut olduğunu bildirir.¹⁷ Muhtemelen, hilal şeklinde olan \cup Ay işaretine ortadan çekilen ok işareti ψ , Ay'ı veya Güneş'i sembolize etmiştir.

Herodot'a göre, İskit-Sakaların atası boğa (öküz) şeklinde tasavvur edilen Targitay'dır.¹⁸ Bu, ecdad-boğa kültürünün en eski varyantı Sümerlerin baba-tanrıları olan Enlil'in, erkeklik simgesi olan boğa ile özdeşleştirilmesidir. Sakaların atası olan Targitay adının tur veya tor'dan türediği görülmektedir. Sibiryalı halklarının dilinde tur veya tor, vahşi boğa veya mandayı bildirmektedir. Muhtemelen, Sakaların Ay Tanrı ve onun yerdeki sembolü olan boğa kültürüne olan inançları bu adda kalıntı şeklinde de olsa bulunmaktadır. Diğer taraftan İskit mezarları da öküz başını hatırlatmaktadır.¹⁹ Herodot'un İskit-Amyurgiy olarak nitelediği etnosa, Strabon (M.Ö. 1. asır) ve Plinius (M.Ö. 1. asır) Turregetai veya sadece Turke demişlerdir. Turke'lerin yaşadığı yer, Çinlilerin eski Türk soyu olarak adlandırdığı *say, se, so, sa ile aynıdır. Avrupa bilginlerinin çoğu da bu iki terimi, *sak (İskit-Amyurgi) ve Yunan bilginlerinin Turregetai dedikleri sa, so ile aynileştirirler.²⁰ Sa, so'nun anlam içeriği belli olmasa da, Saka hükümdar ve ecdad adlarında, kurgan kültüründe boğa inancının sistemli olduğu bir gerçektir.

¹⁶ Bkz. Ksenofontov, G. V., *Şamanizm. İzbranie Trudi*, Yakutsk, 1992, s.260.

¹⁷ Caferoğlu, A., a.g.e., s.72.

¹⁸ Tolstov, S. P., *Drevniy Horezm*, Moskova, 1990.

¹⁹ Bkz. Şilov, Yu., *Kosmiçeskie Tayny Kurganov*, Moskva, 1990.

²⁰ Grigorev, V. V., *O Skifskom...* s.2-3.

Saka adının etimolojisi doğal olarak etnokültürel bağlamda açıklanmalıdır. Kabile adlarının etimolojisinde belli kuralların geçerli olmadığı yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır. Türk boy adlarının zamanla semantik dallanmaya maruz kalarak birkaç merhale geçtiğini göz önünde bulundurarak *Saka* veya *Sak* adının etimolojisinde *Ay merkezli inanç* ve onun yerdeki sembolü olan *boğa kültüne* ekstralinguistik veri tabanında başvurmak gerekir.

Bütün bu dinî-mitolojik, etnografik ve dil verileri bağlamında Sak/saka etnoniminin aşağıdaki etimolojik denemesini vermek mümkündür: Eski dillerde **saks, skas, seks, sak, sa* şekillerinde çeşitlendirilen bu kelime hiyerogliflerde iki ayın üst üste düşmesi biçiminde (dolunay) ifade edilir ve ayı sembolize eden boğa anlamına gelirdi. Bazı dillerde (İzlanda, Hint, Tohar, Latin vs.) nostratik bir kelime olan sak ve onun diğer türleri altı rakamını da ifade ederdi.²¹ İdil ve Tuna Bulgarlarında sekizinci ayın adı *şehem* veya *sahtem*dir.²² Eski Bulgarca'da *sahtem* (Tuna Bulgarları) ve *sekirim* (İdil Bulgarları) şekillerinde mevcut olan bu sekiz sayının *sekt~sekir~sekiz~sak~sah* olabileceği ihtimali çok güçlüdür. Prototürk devrinde *şeh~seh~sek* sözünün, kalın *a* ünlüsünün, ince *e* ünlüsüne çevrilmesi sonunda ortaya çıkması büyük ihtimalle mümkündür. **a>e* ses değişmesi sonraki Türk lehçeleri için de karakteristiktir. Çağdaş Türk lehçelerinden Tatarca'da, Başkurtca'da, Azerbaycan Türkçesi'nde ve diğer lehçelerde **a>e* değişmesi görülmektedir. Hatta tarihî Türk lehçelerinden Kıpçakça'da ve Peçenekçe'de **a>e* ses değişimi geniş yayılmıştır. Bu değişim **a>e>i* şeklinde bir gelişme de sergilemektedir. Dolayısıyla, sak'ın sek olabileceği dil verileriyle de tasdik edilmektedir.

Sekiz sayısının güneşi sembolize ettiği bellidir. Hint-Avrupa dillerinden farklı olarak Türkçe'de bu kelime gelişme geçirerek sekiz rakamını ve güneşi bildirmiştir. Diyebiliriz ki, sak sözü Ay merkezli mitolojik inançlardan Güneş merkezli inançlara geçitte köprü rolünü üstlenmiştir. Ayrıca bu kelimedede hem ay, hem de güneş inancının işaretleri bir aradadır. *Sak/Sekiz* kelimesiyle ilgili olarak şunu da belirtmemiz gerekir ki, sekizinci yılın sonunda Ay ışığının yeni dönemi başlar. Gezegenlerden Venüs'ün görülme süresi sekiz aydır. Buradan da dinî simgelerdeki, cennetin sekiz tabakalı olması, on sekiz bin âlemin mevcudluğuna olan inanç, zamanın sekizli devresi ve yeni zaman ölçüsünün sırrı açıklanmış olur. Eski çağların artım, aile, nikâh ilâhesi olan Venüs, çoğu kez sekiz yıldızlı

²¹ Bkz. Süleymenov, O., *Ulbka Boga*, s.75.

²² Caferoğlu, A., a.g.e., s.95.

gezegen olarak tasavvur edilirdi.²³ Sekiz sayısının, Sümer tanrısı Dindir'in bir başka anlamı olduğu bilgisini de ilave edersek, tanrı sembolünün *sak/sek/seg* morfeminde gerçekleştiği ortaya çıkar. Eski kültür sahiplerinin Venüs'ü değil Ay tapınaklarını da sekizgen şeklinde inşa etmelerinin sırrı burada olsa gerek. Doğal olarak başlangıçta Ay'ın simgesi olan sekiz zamanla Güneş'in simgesine çevrilmiştir. Özetlersek; sekiz sayısının Ay'ı sembolize etmesi, dolayısıyla Ay'ın yerdeki simgesi olan boğayı da hatırlatmakta ve bu geçit halkının Ay merkezli hayvan adını kendine mal ettiği anlaşılmaktadır.

Sak kelimesinin değişik etimolojik izahı XIX. yüzyıldan itibaren bilinmektedir. Meselâ V. Grigoryev'e göre *sak*, *sek* varyantında mevcut olan bu söz köpek demektir. V. Abayev'e göre *sak*, *sakh*'dan türemiş olup geyik anlamını ifade eder. Her iki bilim adamı sak etnonimini Hint-Avrupa dilleri ile izah etmeye çalışmışlardır.²⁴ D. Aytmuratov *sak* sözünün *şaş*, *sas*, *seç*, *saksu*, *sıh*, *su*, *so* varyantlarında mevcut olup *saç*, *örük*, veya *ceza* anlamı bildirdiği fikrinde ısrar eder.²⁵

Buraya Avrupa Türkolog ve İran-şinaslarının etimolojilerini de ilâve edebiliriz. Batılı bilim adamlarının İskit/Saka kelimesini zorla Hint-Avrupa diline bağlamak çabaları dilcilik ilmini zorlamaktan başka bir şey değildir. Bilimsellikten uzak bu etimolojilerden bazı örnekler şöyledir: Saka kelimesi *gitmek*, *koşmak*, *akmak* anlamına gelen *sak*'tan türemiştir. Bir diğer açıklamaya göre; *saka koşmak*, *hızlı*, *serseri* anlamları bildirmektedir. Bu kelimenin **okçu** anlamı ifade eden *skuda*>*sukuda*>*sukda*>*suhta* kökünden türediğini öne sürenler de vardır. Diğer etimolojiler de sak adını etnonim kurallarına aykırı bir biçimde İran kökenli kelime olarak açıklamaktadır.²⁶

Ciddiye alınmayacak Avrupa-merkezcilik ideolojisinden doğan etimolojileri bir tarafa bırakarak kısaca özetlemek gerekirse, eski İskit-Sakalar Ay Tanrı'ya (Ksenofontov'a göre Güneş Tanrı'ya) inanan kavimler ve adlarını da diğer Türk kabile adları gibi dinî inançlarından almışlardır.

²³ Tseren, E., *Lunnyy Bog*, Moskova, 1976, s.302.

²⁴ Aytmuratov, D., *Tyurkskie Etnonimi*, Nukus, 1986, s.173-175.

²⁵ Aytmuratov, D., a.g.e., s.175.

²⁶ Szemerényi, O., *Four Old Iranian Ethnic Names: Scythian-Skudra-Sogdian-Saka*, Wien, 1980, s.45; Dovatur, A. İ., *Narodı Naşey Stranı v "İstori" Geredota*, Moskova, 1982, s.100; Litvinskiy, B. A., *Drevnie Koçevniki "Kruşi Mira"*, Moskova, 1972, s.156-158.

Milattan önceki Sak veya Saka devleti tarih sahnesinde yerini başka bir Türk devletine terk etse de bu kavim silinip gitmedi. Nitekim bugün Sibirya'da ve Altay'da eski Sakaların varisleriyle karşılaşmış oluruz. Bunlardan biri Saka, diğerleri de Sagay Türkleridir. Yakutların kendilerine **saha/saka* demeleri ve "Yütyügen yüreydin, Sah saraydın" (Umumî anlamı: Tanrı korusun) atasözlerinde *sak*, *Tanrı* adı olarak nitelendirilmiştir. Sekiz rakamının sayılar içinde özel yeri onun evrenin bütünlüğünü simgelemesi ve simetri oluşturmasıdır. Buna göredir ki, Yakutlarda unutulmuş eski Tanrı adının Saka olması dikkati çekmektedir.

Yakut ve *Saka* etnonimlerinin Evenk dilindeki *yako* sözünden alındığını söyleyenler de vardır.²⁷ Bu kelimenin eski Türkçe'deki *yaqa* (kenar, hudud, yaka) veya *yaya*, *süvari olmayan* anlamlarına geldiği de kaydedilmiştir. Ancak *yaku(t)* ve *saka* kelimelerinin aynı kökten *-yak/sak* gelmesi olasıdır. Yakut Türkçesi'nde karakteristik olan, kelime başlarında *s>d* değişmesi, genel Türkçe'de *d>y* yer değişmesi şeklindedir. Bazı dilcilerin (N. Poppe, Gy. Németh) Türkçe'yi *y* ve *s* lehçelerine ayırdığı ve Yakutça'yı *s* ağzında konuşan Türk lehçesi olarak sınıflandırdığı bilinmektedir.²⁸ Türkçe'de **y* ile söylenen sözler Yakutça ve Çuvaşça'da **s* ile söylenmektedir: *Yıl>sil*, *yol>suol*, *yer>ser* vs. Bu kabilden olan sözlerle *yaqa/yaka>saka/saqa* etnik adlanmasını da dâhil edebiliriz. Bütün bunlar *yaqa/yaka* sözünün *saka* şekline dönüşebileceğini işaret etmektedir. G. Ksenofontov'a göre Yakutlar, bir şey hakkında cevap vermekte zorlandıklarında "*Sah bilir*" (Tanrı bilir) ifadesini kullanırlar ve *sah* kelimesinin anlamını bilmezler.²⁹ *Sak* kelimesinin Türk lehçelerinde birçok anlamlarını (*sa/so* köküne bağlı sağlam, beyaz, zaman vs.) veren Ksenofontov, bir zamanlar **sah*'ın *Güneş Tanrı*'nın mitolojik adı olduğu ve *saka* kelimesinin de *Güneş'e tapınan insanlar* anlamına geldiği görüşündedir.³⁰ Aynı yazar, haçın Yakutlarda Güneş ışığını belirttiği ve bozkır tanrısı *Saha*'nın grafik işareti olduğu görüşündedir.³¹

Kültür tarihinden, Ay Tanrı inancının sonradan Güneş Tanrı inancı ile yer değiştirdiği bilinmektedir. Şu hâlde, Çinlilerin insan anlamında kullandıkları ve *say*, *se*, *so*, *sa* şeklinde işaretledikleri kabile adı da Ay Tanrı

²⁷ Baraşkov, T., "O Proishojdeni Slova "Saha" i "Yakut", *Polyarnaya Zvezda*, No:4, Yakutsk, 1977.

²⁸ Németh, Gy., "Türklüğün Eski Çağı", *Ülkü*, sayı 88, 90, 1940.

²⁹ Ksenofontov, G. V., *Şamanizm*, Yakutsk, 1992, s.245.

³⁰ Ksenofontov, G. V., *Uryanhay-Sahalar (Oçerki po Drevney İstori Yakutov, T.1)*, İrkutsk, 1937, s.49.

³¹ Ksenofontov, G. V., *Şamanizm*, s.120, dipnot.

inancı ile bağlı olmalıdır. V. Troşanskiy'nin araştırmalarında *sak* veya *saka* kelimesi *insan* anlamı bildirmektedir.³² Onun bu fikrine E. Sidorov da katılmıştır. Ancak bu bilim adamı *saka* sözünün menşeyini Mançur diline bağlar ve kelime anlamının *av*, *baskın*, buradan da avcı, insan kavramlarını bildirdiğini yazar.³³ Bazı Türkologlar yukarıda da söylendiği gibi *sak/saka* etnonimini Türkçe'deki *kenar*, *uç*, *kapı* anlamları içeren *yaga/yaka* sözüne dayandırmaktadırlar.

Sak veya Saka kökünden türeyen diğer bir kavim de Altay'da yaşayan Sagay/Sakaylardır. Altay'da yaşayan Sagay boyu tıpkı Kaşkay gibi ay tanrıya tapınan eski kavimlerden biri olmuştur. *Sag-ay* veya *sak-ay* terkiplerinden oluşan bu etnonim sakalarla ilişkisi olabilecek eski Altay Türklerindedir. Çin yılıklarının **say*, *soy*, *so*, *se* olarak transkribe ettikleri bu eski göçebe kavim muhtemelen şimdiki Sagaylardan başkası değildir. **Saka/saga/sag* varyantlarında değişme gösteren etnonimin *sakay/sagay* şekline dönüşmesi, Türk dilinin yapısı açısından mümkündür. Ayın sekiz devreli olmasının **sak/sek>sek-iz* kelimesinde rekonstrüksiyon edilmesi ayın simgesinin sekiz olabileceği düşüncesini doğurur. Şu hâlde *sag-ay sekiz ay* gibi bir anlam kazanmış olur.

Saka kelimesinin daha öncelerde Ay anlamı karşıladığını, sonradan Güneş kültünün göstericisi olan Sak etnoniminde kaldığını veya Güneş Tanrısı anlamını karşıladığını düşünebiliriz. Yukarıda da belirtildiği gibi, sekizinci yılın sonunda Ay ışığının yeni döneminin başlaması ve gezegenlerden Venüs'ün görülme müddetinin sekiz ay olması, sak veya saka (çoğulu *sakat*) teriminin ilk başlarda ayı simgelediği kanaatini oluşturur.

³² Troşanskiy, V. F., *Evolyutsiya Çernoy Veri (Şamanstva) u Yakutov*, Kazan, 1902, s.12.

³³ Sidorov, E. İ., *Etnonim Saha, Etničeskaya Onomastika*, Moskova, 1984, s.42.